

Dějiny Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy

Staroslavné učení Karlovo, založené císařem a králem Karlem IV. roku 1348, si po více než pět století vystačilo se čtveřicí fakult: teologickou, lékařskou, právnickou a konečně filozofickou, která fakticky zahrnovala všechny ostatní obory. Mohutný rozvoj zejména přírodních věd během 19. století tuto strukturu ovšem značně antikvoval. Šíře studovaných a přednášených věd zcela jasně směřovala k vytvoření nové, na přírodní vědy a matematiku orientované fakulty.

O vytvoření přírodovědecké fakulty na tehdy jediné české univerzitě se začalo hovořit již na přelomu 19. a 20. století, první takový návrh byl oficiálně podán roku 1908. Její kontury se začaly vážně rýsovat zejména se stavbou nového univerzitního areálu na Albertově a Karlově, kam měly být přesunuty některé lékařské a hlavně přírodovědecké ústavy. Realizaci plánu na vytvoření samostatné fakulty ale dočasně zastavila první světová válka a bylo k němu možno přistoupit až po vzniku Československa na podzim 1918.

Zákon číslo 135/1920 Sb. („Lex Mareš“) rozdělil 19. 2. 1920 dosavadní dvojjazyčnou Karlo-Ferdinandovu univerzitu na českou Univerzitu Karlovu (tento název již asi rok užívala) a na Německou univerzitu v Praze. Vzápětí, 24. června 1920, pak vládní nařízení 392/1920 Sb. rozdělilo jejich filozofické fakulty na dvě části: fakultu filozofickou (s převládajícím zaměřením na humanitní vědy) a fakultu přírodovědeckou, kam se soustředily exaktněji orientované ústavy. Výuka na Přírodovědecké fakultě UK pak byla zahájena od počátku zimního semestru 1920/21; prvním děkanem fakulty se stal matematik Karel Petr (1868–1950). Ve stejné době byla zřízena i Přírodovědecká fakulta na univerzitě v Brně, zatímco v Bratislavě si na její realizaci museli „počkat“ až do roku 1940. V roce 1921 byl také prvním absolventům udělen titul RNDr.

Přírodovědecká fakulta UK se od počátku věnovala výuce širokého spektra oborů, přednášených v mnoha případech vědci nadnárodního významu. Mezi botaniky vynikli ze-

jména geobotanik Karel Domin (1882–1953), pozdější rektor Univerzity Karlovy a také senátor Národního shromáždění, a rostlinný fyziolog Bohumil Němec (1873–1966), který dokonce roku 1935 kandidoval po T. G. Masarykovi na úřad prezidenta republiky. Ze zoologů na dílo objevitele centrozomu Františka Vejvodského (1849–1939) navázal pře-

**JIŘÍ
MARTÍNEK**

Stavba budovy
děkanátu na
Albertově.

RNDr. Jiří Martínek (*1976) vystudoval kombinaci zeměpis-dějepis na PřF UK a FF UK. V Historickém ústavu AV ČR, v. v. i. se zabývá dějinami přírodních věd, zejména zeměpisu. Je autorem či spoluautorem četných publikací, např. Martínek J., Martínek M.: *Kdo byl kdo – naši cestovatelé a geografové*, LIBRI, Praha 1998, 509 s.; Martínek J., Martínek M.: *Kdo byl kdo – světoví objevitelé a mořeplavci*, LIBRI, Praha 2003, 552 s.; Martínek J., Martínek M.: *Čeští cestovatelé a mořeplavci*, Albatros, Praha 2006, 400 s.

Tato fotografie se mi dostala do rukou od geologů z naší fakulty. Původní její popisek byl *Jára Cimrman před nově vniklým geologickým ústavem na Albertově*. Začali jsme jí tedy říkat Cimrmanovka. Jednoho dne byla však tato fotografie vybrána pro externí zveřejnění a musela tedy být opatřena nejen jiným popisem ale i jménem autora. Začala jsem bádát po tom, z jakého geologického archivu pochází a dozvěděla jsem se následující historku: Jednou šel jeden z geologů kolem otevřené popelnice a všiml si, že v ní jsou staré fotografie. Nakoukl tedy lépe a hned na první rozpoznal budovu děkanátu na Albertově, ve které je i zmíněný Ústav geologie... Z toho důvodu můžeme tuto fotografii popsat opravdu jen velmi mlhavě: počátek 20. století – to lze odvodit od Cimrmanova svrchníku. Autor je neznámý. Všechny poklady prostě nejsou v kované truhle se zlatým klíčem...

Alena Ječmínková

devším Julius Komárek (1892–1955). Vysoké úrovně dosáhla chemie, mj. díky osobnostem, jakými byli propagátor periodické soustavy Bohuslav Brauner (1855–1935), a zejména pak Jaroslav Heyrovský (1890–1967), vědec v oboru polarografie, jehož dílo bylo oceněno – jako dílo dosud jediného přednášejícího českých vysokých škol – v roce 1959 Nobelovou cenou. Z geologů vynikl nad ostatní Radim Kettner (1891–1967), z geografů především ti, kteří se významně zasloužili i o konstituování nového československého státu: Viktor Dvorský (1882–1960), člen čs. delegace na mírové konferenci ve Versailles a autor jedné z teoretických koncepcí vzniku Československa a jeho hranic, a Jiří Viktor Daneš (1880–1928), v letech 1920–1922 první československý konzul v australském Sydney.

Meziválečná fakulta ale zahrnovala i další obory, které dnes fungují mimo její rámec. V první řadě zde byla přednášena matematika, kde vedle zmíněného Karla Petra patřil k předním osobnostem polyhistor Václav Láska (1862–1943), jehož dílo ovlivnilo četné obory od filosofie přes pojišťovnictví až po geofyziku a geografii. Z fyziků zmiňme např. Viktora Trkala (1888–1956), který jako jeden z prvních u nás přednášel a rozpracovával Einsteinovu teorii relativity. Ve stejném komplexu budov na Karlově se rozvíjela i astronomie (František Nušl, 1867–1951; Václav V. Heinrich, 1884–1965) a také meteorologie a klimatologie, kde byl vůdčí figurou vynikající znalec tlakových výší a níží Stanislav Hanzlík (1878–1956). Konečně se na Přírodovědecké fakultě přednášela i farmacie.

Pedagogický sbor ovšem byl v meziválečném období výlučně mužskou záležitostí, habilitovat se podařilo pouze dvěma ženám – filosofce Albíně Dratvové (1892–1969) a geografce Julii Moschelesové (1892–1956).

Kritickým bodem pro celou českou společnost bylo obsazení hitlerovským Němcem (15. 3. 1939), a zejména uzavření vysokých škol nacisty 17. listopadu 1939. Nemalá část studentů se octla v koncentračních tábo-

rech a na šest let se akademický život zastavil. Budiž českým přírodovědcům ke cti, že prakticky nikdo z nich se nezpronevěřil národu a nevstoupil do služeb německých okupantů. Naopak řada z nich se zapojila do odboje – legendou se stal Vladimír Krajina (1905–1993) – a celkem šest z vyučujících fakulty zemřelo na německých popravistiích nebo v koncentračních táborech.

S osvobozením na jaře 1945 bylo, v poněkud hektickém tempu, obnoveno i české vysoké školství. Přírodovědecká fakulta UK znovu zahájila výuku již 18. 6. 1945 a převzala také některé budovy a sbírky po zrušené Německé univerzitě v Praze. Rychlý rozvoj ovšem poměrně záhy zastavila nová rána, nástup komunistického režimu v únoru 1948. Obory přírodních věd sice až na výjimky nebyly tak ideologicky postiženy jako třeba humanitní vědy, přesto omezení svobody bádání a kádrové čistky (mezi studenty – vyloučeno bylo více než 15 % z nich – i pedagogy, včetně emigrace řady klíčových osobností) znamenaly výrazný pokles úrovně.

Období padesátých let 20. století je v dějinách Přírodovědecké fakulty spojeno s řadou reforem zejména administrativního rázu. Již v roce 1948 byla na Lékařskou fakultu přesunuta výuka farmacie (r. 1953 převedena do Brna a r. 1969 konečně na nově zřízenou Farmaceutickou fakultu UK do Hradce Králové), o dva roky později byla zrušena většina dosavadních ústavů a byly přeměněny na katedry. Roku 1952 došlo i k reorganizaci fakult. Matematika, fyzika a chemie byly vyčleněny do nové, dodnes existující Matematicko-fyzikální fakulty UK; zbytek pak byl rozdělen na fakulty Biologickou a Geologicko-geografickou. Dosavadní titul RNDr. se přestal udělovat a fakulty opouštěli (až do roku 1966) promovani biologové, chemici, geografové či geologové. Opuštěn byl také systém rotace děkanů, do té doby střídaných každý rok, které měli nahradit „vědeckí funkcionáři“, držící se v čele i více než 10 let; ovšem na Přírodovědecké fakultě šlo až na nepočtené výjimky o osobnosti ve svých oborech respektované. Organizační model „malých“ fakult, importovaný ze Sovětského svazu, vydržel pouze do roku 1959: tehdy došlo ke sloučení Biologické a Geologické fakulty spolu s chemickými obory do obnovené Přírodovědecké fakulty UK vlastně v podobě, jakou má dodnes.

Následující tři desetiletí komunistické éry lze charakterizovat jako období stagnace či haškovského „mírného pokroku v mezích zákona“. Po jistém rozmachu v době uvolnění v šedesátých letech byla po sovětské okupaci 1968 míra ideologizace poněkud zvýšena, ale i přesto mnozí vědci dokázali v podmínkách daných komunistickým režimem dospět k vynikajícím vědeckým výsledkům a stejně tak vychovat celou řadu kvalitních vědců, ale i učitelů středních či základních škol. Zmiňme jen některé z nich: zoolog Otto Jírovec (1907–1972), paleontolog Josef Augusta (1903–1968), petrograf Bohuslav Hejtman (1911–2000), chemik Rudolf Brdička (1906–

1970) či geograf a kartograf Karel Kuchař (1906–1975).

Znovu se do čela vývoje dostala Přírodovědecká fakulta UK v listopadu 1989. Už fakt, že právě před jejím děkanátem na Albertově se sešla později brutálně potlačená studentská demonstrace, dokumentuje její roli; mezi nejužším vedením studentského hnutí sametové revoluce byl i student biologie Šimon Pánek (*1967). Fakulta patřila v rámci obrodného hnutí k těm radikálnějším, například všichni pedagogové museli obhajovat svá místa a získali pracovní smlouvy jen na dobu určitou. Značně se změnil i charakter výuky (například na geografii se během jednoho desetiletí začala nově vyučovat více než polovina předmětů) a plně se mohla rozvinout mezinárodní spolupráce zejména s předními vědeckými a pedagogickými institucemi na západ od našich hranic.

Po roce 1990 se také dotvořila organizace fakulty, sestávající nyní ze čtyř sekcí – biologické, chemické, geologické a geografické – a dále z několika celofakultních pracovišť, jako je Ústav pro životní prostředí, katedra tělesné výchovy, známá Botanická zahrada UK nebo Hrdličkovo muzeum člověka. Obnoven byl akademický senát s paritním zastoupením pedagogů a studentů, stejně jako pravidelná obměna funkcionářů fakulty s tří- až čtyřletým mandátem. ∞

Nahoře: Budova děkanátu Přírodovědecké fakulty. Snímek © Tomáš Petrus.

Dole: Knihovna katedry antropologie. Snímek © Petr Jan Juračka.

